

ПЛЕНАРНАЕ ПАСЯДЖЭННЕ

В.П.Пракапцова, прафесар
Беларускага ўніверсітэта культуры

ВЫТОКІ МАСТАЦКАЙ АДУКАЦЫІ Ў БЕЛАРУСІ

Прафесійная мастацкая адукацыя ў Беларусі бярэ свой пачатак у часы распаўсюджвання хрысціянства, калі пачалося інтэнсіўнае будаўніцтва сабораў і манастыроў. Функцыяй праванне хрысціянскіх храмаў абумоўлівала фарміраванне прафесійнай мастацкай культуры, асабліва ў галіне выяўленчага і музычнага мастацтва. Стварэнне вакон, фрэскавых, мазаічных, паліхромных, кафельных аздобленняў, спевы як неад'емная частка царкоўнай службы – усё гэта становілася абавязковым нападуненнем жыцця чалавека. Фарміраванне прафесійнага мастацкага асяроддзя абумоўлівала, несумненна, і падрыхтоўку прафесійных мастакоў, іканапісцаў, спевакоў, музыкаў.

Самымі старажытнымі цэнтрамі культуры і адукацыі з'яўляліся полацкія Сафійскі сабор (XI ст.) і Спаса-Праабражэнская царква Ефрасіннеўскага манастыра (XII ст.), бельчпкі Барысаглебскі манастыр (пачатак XII ст.), Блажавішчанская царква ў Віцебску (XII ст.), Барысаглебская царква ў Навагрудку (XII ст.), храмы Тураўска-Пінскіх зямель.

Рэлігійнае мысленне, царкоўныя каноны даволі моцна трымалі мастацкую культуру і мастацкую адукацыю ў пэўных творчых межах. Атрыманне навывкаў творцы (музыкі ці мастака) насіла чыста функцыянальны характар. Мастацкія здольнасці і ўменні фарміраваліся толькі з пункту гледжання неабходнасці царкоўнай практыкі.

У навуковых даследаваннях па гісторыі мастацкай культуры Беларусі звесткі аб фарміраванні мастацкай адукацыі ў эпоху сярэднявечча адсутнічаюць. Толькі асобныя заўвагі, нататкі, факты, сабраныя намі, даюць падставу меркаваць аб першапачатковых формах мастацкай адукацыі.

У пачатку XII ст. склалася самабытная школа дойлідства, жывапісу, пластыкі, дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва на Полацкай зямлі. У IX – XIII стст. у розных гарадах Беларусі – Мінску, Полацку, Навагрудку, Гродне, Тураве, Віцебску, Пінску, Брэсце і іншых – атрымалі распаўсюджанне ювелірныя майстэрні, у якіх асвойваліся такія віды працы, як філігрань, гравіраванне, шгампоўка, перагародчатая эмалі. З'яўляліся новыя бытавыя рэчы –

лыжачкі, ключы, званочкі, а таксама мініяцюрныя распяціі, абразкі і г.д. У 60 – 90-я гады XII ст. існавала самастойная своеасаблівая архітэктурная школа ў Гродне, г. зн. існавалі перасмнасьць творчых прынцыпаў, аднасьць мастацкіх поглядаў, вызначанасьць прафэсійнага навучаньня, перадача майстэрскага вопыту. Як сведчаць даследчыкі, мясцовыя школы дойлідства, жывалісу, пластыкі не толькі базіраваліся на класічнай візантыйскай манеры жывалісу XI – XII стст. і прыёмах раманскага мастацтва, але і мелі шэраг арыгінальных рыс, якія надавалі ім індывідуальнасьць і своеасаблівасьць.

Важная роля належала кніжнай мініяцюры, здабыткі якой адзначаюцца ў пэўных культурных цэнтрах на беларускіх землях. Фарміраваліся адметныя творчыя школы. Вядучая роля адводзілася полацка-смаленскай школе. Відавочна, у полацкім храме існавала майстэрня, дзе ствараліся і па-мастацку аздабляліся рукапісы. Трэба адзначыць, што перапіска кніг была даволі складанай справай і патрабавала спецыяльнага абсталяваньня, пэўных уменняў, навучаньня і падрыхтоўкі вучняў.

Тэрмін “мастацкая школа” можа трактавацца дваяка: 1) як характарыстыка самой манеры мастацкага пісьма, прынцыпаў маляваньня і 2) як абазначэньне адукацыйнага цэнтру. Зразумела, што наяўнасьць творчай мастацкай школы абумоўлівае абавязковае адкрыцьцё адпаведнай вучэльні. Бо натуральным і неабходным уяўляецца жаданьне кожнага майстра, а тым больш цэлага мастацкага згуртаваньня перадаць свае навыкі і творчыя ўменні наступнаму пакаленьню творцаў.

Аб існаваньні таго ці іншага культурна-адукацыйнага цэнтру ў эпоху сярэднявечча можам меркаваць, супастаўляючы розныя гістарычныя звесткі і факты. Напрыклад, ведаючы архітэктурны план апісаньня царквы ў Тураве, якая мела хары – спецыяльнае месца, дзе размяшчаліся музыканты, спевакі, арган, можна зрабіць вывад, што там існаваў прафэсійны царкоўны хор, а для работы ў ім спецыяльна рыхтаваліся спевакі. Сам помнік культуры XII ст., яго архітэктурны план сведчаць аб абавязковасьці царкоўных спеваў у саборы, аб сінтэтычным адзінстве дойлідскага, манументальна-жываліснага і музычнага мастацтваў і іх уздзеяньні на чалавека.

Хрысьціянская ідэалогія заваёўвала ўсё больш прыхільнікаў, якія імкнуліся сцвердзіць у жыцці ідэі палзвіжніцтва, асветы і кніжнасьці. У другой палове XI – першай палове XII ст. Полацкае княства як самастойная і моцная дзяржава дасягнула высокага развіцця. Менавіта ў гэтую пару ў Полацку былі пабудаваны Сафійскі сабор і іншыя манументальныя царкоўныя храмы. Гісторыя захавала імёны

тагачасных дойлідаў, што працавалі там. Гэта Давыд, Таўма, Мікула, Капес. Вядома, што ў Сафійскім саборы існавала спецыяльна абсталяваная майстэрня, дзе ствараліся і па-мастацку ўпрыгожваліся рукапісы, навучалася здольная моладзь.

Адной з самых знакамітых прадстаўніц хрысціянскага культурна-асветніцкага руху ў Полацкім княстве XII ст., прылічаных да святых, з'яўляецца Ефрасіння Полацкая (1110 ? – 1173). Ужо ў раннім дзяцінстве яна была навучана “кніжнаму пісанню”, г. зн. вучэнню па сістэме, што ўключала такія прадметы, як чытанне, пісьмо, лічэньне, спевы, а таксама грэчаскую і лацінскую мовы. Яна таксама цікавілася жывапісам. Першая беларуская жанчына-асветніца і вучоны, якая ўражвала рэдкай прыгажосцю, не толькі атрымала агульную і мастацкую адукацыю, але і неабходныя мастацкія навыкі, патрэбныя перапісчыку кніг. Гэта сведчыць аб высокім узроўні тагачаснай духоўнай культуры і адукацыі ў Беларусі. Ефрасіння Полацкая валодала эстэтычным густам і марыла аб асвеце, вучылішчах і школах для людзей.

Як сведчыць “Жыццё Ефрасінні Полацкай”, у яе рана праявіліся адоранасць, любоў да ведаў. Ефрасіння занялася перапіскай кніг: “И нача кнѣгы писати своими руками”. У “Жыцці Ефрасінні Полацкай” падкрэсліваецца, што ў Праславы (яе свецкае імя) з маленства назіралася прага да ведаў, да кніжнасці, што вызначалася як шлях да ўнутранага ўдасканалення, дасягнення ідэалу асветы.

Асноўны сэнс дзейнасці Ефрасінні ў перапісанні кніг: “И еще же за все имение имею кнѣги сея. Ими же утешает ми ся душа и сердце веселится” (Мысліцелі і асветнікі Беларусі: Энцыкл. даведнік. – Мн., 1995. – С. 19). Так, распаўсюджванне кніг, кніжнасці – адна з найважнейшых і богаўгодных місій чалавека.

Ефрасіння заснавала ў Полацку жаночы і мужчынскі манастыры, была фундатарам пабудовы царквы святога Спаса (1160 г.), якая цяпер носіць назву Спаса-Ефрасіннеўскай. Для гэтай царквы па заказе Ефрасінні ў 1161 г. майстрам Лазарам Богшам быў зроблены напрастольны шасціканцовы крыж – святыня, якая магла б садзейнічаць перапыненню войнаў і раздораў і якая магла б аб'яднаць вернікаў-хрысціян, якіх у тых часы было яшчэ не шмат.

Сярод папчэніц была Звеніслава Барысаўна (1110 – 1202), адна з верніц, якая суправаджала Ефрасінню ў Іерусалім да Труны Гасподняй. Еўпраксія – такім было імя Звеніславы ў манастве – была адной з самых адукаваных жанчын свайго часу. Яна вяла заняткі ў заснаванай Ефрасінняй школе для дачок багатых палачан.

Асветніцка-адукацыйная дзейнасць гэтых прадстаўніц XII ст. адлюстроўвае тых кардынальных духоўных зрухі, што адбываліся ў

культурным жыцці Беларусі таго часу, калі закладваўся і мацаваўся фундамент новага разумення асобы, сцвярджэння духоўна-маральнай самакаштоўнасці чалавека.

Сярэднявечча аставіла ў гісторыі Беларусі шэраг імёнаў дзеячаў культуры, якія не былі непасрэдна звязаны з мастацкай адукацыяй (ці, можа, мы гэтага пакуль не ведаем), але іх дзейнасць і асяроддзе, у якім яны жылі, даюць падставы меркаваць аб выхаванні імі вуніяў і паслядоўнікаў.

Да такіх дзеячаў адносіцца Кірыла Тураўскі (1130 – каля 1182), які меў добрае хатняе выхаванне, спасціг вышэйшыя навукі і мастацтвы. Яму належаць восем “слоў”, або павучэнняў, тры прытчы (іншасказальнае апавяданне з павучальнай асновай), каля 30 спавядальных малітваў і некалькі канонаў (царкоўных песнапенняў у пахвалу святога, свята і г.д.). Ён па-майстэрску валодаў народнай вобразнай і стараславянскай мовамі, глыбока ведаў візантыйскую культуру, асабліва паэзію і красамоўства. Менавіта Кірылам Тураўскім былі закладзены традыцыі ўрачыстага красамоўства на Беларусі.

Дзейнасць асветнікаў эпохі сярэднявечча – яскравае адлюстраванне тых працэсаў, што адбываліся ў сацыякультурным жыцці Беларусі таго часу, калі сінкрэтычнае адзінства фарміравання розных відаў мастацтва ў межах праваслаўнага сабора абумоўлівала пачатак функцыянавання мастацкай адукацыі.

У буйнейшых культурных цэнтрах старажытных беларускіх зямель (Полацк, Тураў, Навагрудак, Гродна, Віцебск) адкрываліся першыя школы і вучылішчы. Праграма навучання ў іх сярод абавязковых дысцыплін уключала музыку, спевы. У аснове фіксацыі аднагалосных спеваў ляжала сістэма знаменнага распеву. Падобна неўменнай натацы, якая прымянялася ў Заходняй Еўропе, знаменнае пісьмо ўказвала толькі гукавысотны накірунак мелодыі. Пры цэрквах і саборах ствараліся і спецыяльныя школы знаменных спеваў.

Спевы ў царкве – гэта цэлая навука. Неабходна было не толькі умець валодаць голасам, але і ведаць сістэму асмагласія, умець чытаць знамены (знакі), якімі запісваліся мелодыі, валодаць навыкамі рытмічнай і меладычнай імправізацыі і, зразумела, ведаць царкоўны статут: умець правільна “пабудаваць” богаслужэнне, г. зн. праспяваць у патрэбным месцы вызначаныя спевы ў вызначаныя дні тыдня і года.

Фарміраванне музычнай адукацыі, як і ў цэлым музычнай культуры, адбывалася на падставе народнай і прафесійнай (царкоўнай) музыкі. Нягледзячы на розніы іх ідэальна-рэлігійныя

асновы, што абумоўліваліся язьычніцкімі вытокамі народнай музыкі і хрысціянскімі асновамі прафесійнай, зліццё народнай і прафесійнай крыніц узбагачала магчымасці музычнай адукацыі. Важнай у гэтым сэнсе была кніжнасць царкоўнай музыкі. Письмовая традыцыя царкоўных спеваў не толькі захоўвала самі песнапенні, але і развівала метадычныя прынцыпы прафесійнай адукацыі. Арганізацыя “вучэння кніжнага”, г. зн. школьнай адукацыі, арыентавалася на знаменны запіс мелодыі, які фіксаваўся над радком тэксту. Спевы былі толькі аднагалосныя, і іх запіс адлюстроўваў актуальныя магчымасці музычнага мастацтва. Музыкальная тэорыя, якая толькі пачынала фарміравацца, фіксавала такім чынам у пісьмовым выглядзе музычную практыку.

Спраба вызначыць першакрыніцы мастацкай адукацыі ў Беларусі эпохі сярэднявечча дас падставы меркаваць аб фарміраванні і распаўсюджванні творчых школ, мастацкіх майстэрняў, спецыяльных вучэльняў, дзе закладваліся цэлыя ўменні і навыкі ў галіне музычнага і выяўленчага мастацтваў, раскрывалі змест эпохі і непаўторны ўнутраны свет асобы.

Адриано Роккуччи, профессор (Италия)

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЗНАЧЕНИЯ ВТОРОГО ВАТИКАНСКОГО СОБОРА В ИСТОРИИ КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ В XX в.

Моим вкладом в работу этих чтений является размышление о некоторых вопросах истории католической Церкви в XX в. и особенно о значении Второго Ватиканского Собора, в котором приняли участие наблюдатели Русской Православной Церкви.

Исторический, не только богословско-канонический, подход к истории Церкви является одной из черт, которые отмечаются в исследованиях католической Церкви XX в.¹ Возросло сознание того, что понимание исторического пути Церкви, с одной стороны, не может абстрагироваться от тех богословских и экклесиологических понятий, которые принадлежат Церкви как таковой, с другой стороны, необходимо рассматривать события в историческом контексте. В рамках такого подхода историческое понимание Второго Ватиканского Собора нуждается в серьезном изучении².

Быть католиком – это не только идентичность, связанная с рождением и с народной традицией, но в основном результат личного выбора. В рамках такого контекста пастырское отношение стало стержнем внутренней жизни и роста католической Церкви в XX в. С